

Wojciech Guzewicz

Związki bpa Edwarda Samsela z Kościołem na terenach obecnej Białorusi

Studia Ełckie 15/3, 291-303

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HISTORIA

(HISTORY)

Studia Elckie
15 (2013) nr 3

KS. WOJCIECH GUZEWICZ*

ZWIĄZKI BPA EDWARDA SAMSELA Z KOŚCIOŁEM NA TERENACH OBECNEJ BIAŁORUSI

Biskup Edward Samsel to postać nietuzinkowa. Był m.in. ojcem duchownym (1974-1982) oraz rektorem seminarium łomżyńskiego (1983-1984), a także wykładowcą Pisma św. W kwietniu 1982 roku został mianowany biskupem pomocniczym diecezji łomżyńskiej z siedzibą tytularną w Monte Corvino. Świecenia biskupie otrzymał 30 maja 1982 roku w katedrze łomżyńskiej z rąk ówczesnego biskupa łomżyńskiego – Mikołaja Sasinowskiego. Od tego momentu pełnił on liczne obowiązki w Episkopacie Polski oraz w strukturach diecezji. Był między innymi członkiem Komisji Episkopatu ds. Duchowieństwa i Powołań Kapłańskich, delegatem Episkopatu ds. nowych ruchów katolickich, asystentem Rady Ruchów Katolickich, członkiem Komisji Episkopatu ds. Apostolstwa Świeckich oraz wikariuszem generalnym biskupa łomżyńskiego.

25 marca 1992 roku decyzją Ojca Świętego Jana Pawła II został biskupem pomocniczym diecezji elckiej. W nowo utworzonej diecezji pracował jako wikariusz generalny, wykładowca Pisma św. w seminarium duchownym i kolegium teologicznym. Piastował też stanowisko rektora Instytutu Teologicznego, prepozyta kapituły katedralnej, moderatora II Polskiego Synodu Plenarnego w Diecezji Elckiej i wiceprzewodniczącego I Synodu Diecezji Elckiej. Był też przewodniczącym Diecezjalnego Komitetu Wizyty Ojca Świętego w Elku. W tym czasie z ramienia Episkopatu Polski sprawował również obowiązki przewodniczącego Komisji ds. Życia Konsekwentnego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

16 listopada 2000 roku Ojciec Święty Jan Paweł II mianował go biskupem elckim. Uroczysty ingres do katedry odbył się 16 grudnia 2000 roku. Jako ordynariusz służył kościołowi elckiemu poprzez wizytacje, bierzmowania, uczestnictwo w licznych uroczystościach i również licznych kontaktach z ka-

* Ks. prof. zw. dr hab. Wojciech Guzewicz – Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski; e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

planami i wiernymi całej diecezji. Zmarł na zawał serca 17 stycznia 2003 roku w klinice w Białymstoku. Został pochowany 19 stycznia 2003 roku w tymczasowej krypcie biskupów elckich przy katedrze.

Mimo wybitnej osobowości i znacznego dorobku postać bpa Samsela nie doczekała się, jak do tej pory, ujęcia monograficznego (dopiero na rok 2013/2014 przewidywana jest obrona pracy doktorskiej na jego temat – ks. Andrzeja Pieńkowskiego). Nie można bowiem uznać za takie opracowanie krótkich biografii¹ czy też książki poświęconej biskupowi – wydanej w rok po jego śmierci². Brakuje zatem pogłębionych studiów nad aspektami pracy i osoby bpa E. Samsela.

Podobnie rzecz się ma z posługą bpa Samsela w Kościele na terenach dzisiejszej Białorusi. Choć praca ta stanowiła istotną część jego duszpasterstwa, nie doczekała się zainteresowania badaczy. Stąd powstał pomysł zajęcia się tym tematem. Pracę oparto głównie na dokumentach zgromadzonych w dwóch archiwach: Archiwum Diecezji Elckiej oraz Archiwum Kurii Diecezjalnej w Elku. Zgromadzona jest w nich spuścizna bpa E. Samsela, m.in. teczki odnoszące się do jego pobytu na terenach dzisiejszej Białorusi, wspomnienia biskupa z pobytu na Grodzieńszczyźnie w 1988 roku oraz *Diariusz* – relacjonujący wydarzenia z życia biskupa. Uzupełnieniem zbiorów archiwalnych stały się opracowania. Na uwagę zasługuje wspomniana już praca ks. Andrzeja Pieńkowskiego, w której Autor przedstawił dość dokładnie chronologię wyjazdów za granicę wschodnią i podjął próbę opracowania niektórych aspektów tych wizyt oraz opracowanie ks. Witolda Łozowickiego pt. *Historia o parafii teolińskiej* (Teolin 1990 [mps]). W tej drugiej pozycji Autor zamieścił szczegółowy plan wizyt pasterskich bpa Samsela w dawnym dekanacie teolińskim.

Posługa duszpasterska

W dekrete soborowym o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* czytamy:

„W wykonywaniu swych zadań ojca i pasterza niech biskupi będą pośród swoich jako ci, co usługują, niech będą dobrymi pasterzami, znającymi swe owce i przez nie znanymi, prawdziwymi ojcami, wyróżniającymi się duchem miłości i troski względem wszystkich, tak że ich władzy pochodzącej od Boga wszyscy się z wdzięcznością poddają. Całą rodzinę swej trzody niech tak skupiają i urabiają, by wszyscy, świadomi swych obowiązków, żyli i działali we wspólnocie miłości. By mogli to czynić skutecznie, biskupi *nadający się do wszelkiego dzieła dobrego*

¹ Cz. Parzyszek, *Odszedł dobry pasterz i zatroskany ojciec*, „Via Consecrata”, 6 (2003) nr 3 (54), s. 8-9; W. Guzewicz, *Samsel Edward Eugeniusz (1940-2003)*, „Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003”, red. J. Mandziuk, t. 9, Warszawa 2006, s. 568-571; tenże, *Samsel Edward Eugeniusz*, „Encyklopedia Katolicka”, t. 17, Lublin 2012, kol. 996.

² *Biskup Edward Eugeniusz Samsel (1940-2003)*, red. M. J. Dołęga, A. Skowroński, Olecko 2003.

(2 Tm 2, 21) i *wszystko znoszący ze względu na wybranych* (2 Tm 2, 10), muszą tak swoje życie ułożyć, by dostrajało się do wymagań czasów³.

W myśl tych założeń bp Edward Samsel podejmował posługę pasterską w diecezji łomżyńskiej (1982-1992), a następnie diecezji elckiej (1992/2000-2003). Należy jednak stwierdzić, iż jako biskup pomocniczy tylko współuczestniczył w zgromadzeniach prezbiterium diecezjalnego, nie do niego bowiem należało sprawowanie liturgii w katedrze. Mając to na względzie, często udawał się z posługą biskupią do innych parafii, a nawet za granicę, a szczególnie do odradzającego się Kościoła na Wschodzie⁴. Zgola inaczej sytuacja wyglądała, kiedy był już biskupem diecezjalnym w Elku (od 2000 roku). Wówczas koncentrował się na celebracji w obrębie świątyni katedralnej, stąd też nie mógł tak często udawać się w trakcie ważnych świąt do innych parafii, a tym bardziej za granicę. Zatem okres posługi pasterskiej biskupa Samseła na terenach dzisiejszej Białorusi przypada głównie na lata 1988-2000. W latach tych odbył on kilkanaście wyjazdów o charakterze duszpasterskim.

Jednym z powodów podróży na Wschód było dokonanie wizytacji pasterskich. Chodzi tu głównie o następujące parafie: Adamowicze, Bala Kościelna, Hołynka, Łabno, Teolin, Sylwanowce oraz Perstuń. Były to parafie, które przed II wojną światową tworzyły dekanat teoliński, wchodzący w skład diecezji łomżyńskiej. Po 1945 roku, mimo kordonu granicznego, należały one nadal do diecezji łomżyńskiej. Taki stan przetrwał do 1991 roku, kiedy to powstała diecezja grodzieńska i uregulowana została kwestia przynależności kościelnej omawianych ośrodków. Można zatem powiedzieć, iż bp Edward Samsel, wyjeżdżając na wizytacje, wypełniał swoje kanoniczne obowiązki względem tej części swojej diecezji, która przez wiele lat pozbawiona była kontaktu z pasterzem.

Pierwszy taki wyjazd miał miejsce w dniach od 3 do 8 listopada 1988 roku. We wspomnieniach powstałych po zakończeniu wizytacji bp Samsel napisał, iż musiał najpierw przejść rewizję graniczną, rozmowę z przedstawicielem urzędu wyznań i wizytę w urzędzie meldunkowym. Mimo to wyjazd oceniał niezwykle pozytywnie i często wracał do niego z sentymentem. Warto dodać, iż granicę z ZSRR przekraczał w swoim stylu: ubrany w sutannę i pektorał. We wspomnieniach zaznaczył niezwykle serdeczność i pobożność ludzi, gdy kolejno odwiedzał kościoły w Teolinie, Łabnie, Adamowiczach, Sylwanowcach i Hołynce. W tym ostatnim, już odnowionym, nie było jeszcze zgody na odprawianie Mszy św. Biskup Edward odwiedził jeszcze dwa zrujnowane kościoły, w Perstuniu i Bali Kościelnej. Jego pobyt okazał się pierwszą od lat wizytacją

³ Sobór Watykański II, *Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus”*, w: *Konstytucje dekrety deklaracje*, red. J. Groblicki, E. Florkowski, Poznań 1986, s. 232-254.

⁴ Wyjazdy na Wschód bpa Samseła były możliwe dopiero po 1988 roku, tj. po zmianach politycznych w Związku Radzieckim (pierestrojka).

biskupa Łomży w tej części diecezji. Ze względu na okoliczności polityczne trudno byłoby porównywać ją z tymi w kraju. Wprawdzie w każdej parafii zorganizowany był ingres biskupa i bierzmowanie (Łabno 39 osób, Teolin 477 osób, Adamowicze 97 osób, Sylwanowce 120 osób), ale już kapłani tam pracujący podlegali biskupstwu w Rydze⁵. Księża łomżyńscy, którzy w okolicach Teolina pozostali po wojnie, już w tym czasie nie żyli. Dla E. Samsela była to szczególna wizyta, otwierająca przyszłą aktywność pasterską na Wschodzie. Istotnym okazało się zapoznanie się z pracującymi tam polskimi kapłanami, między innymi z proboszczem z Grodna, ks. drem Tadeuszem Kondrusiewiczem, późniejszym biskupem i administratorem apostolskim diecezji mińskiej (1989), a następnie arcybiskupem i administratorem dla katolików obrządku łacińskiego w europejskiej części Rosji z siedzibą w Moskwie (1991)⁶.

Kolejne wizytacje pasterskie w parafiach dawnego dekanatu teolińskiego biskup Edward Samsel przeprowadził w dniach od 29 do 31 grudnia 1990 roku⁷. Spośród kilku parafii w okolicy wizytował ponownie Adamowicze, Sylwanowce i Teolin. Jak za pierwszym razem obok celebracji liturgicznych oddawał się pracy w konfesjonale, spotkaniom z wiernymi i kapłanami, nawiedzał cmentarze i kościoły. Szczególne istotne było dla niego spotkanie z ks. Józefem Majewskim, który od 1990 roku jako proboszcz pracował w Sylwanowcach, Bali Kościelnej i Perstuniu. Warto dodać, iż kapłan ten wcześniej był prefektem Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży, a zarazem bliskim współpracownikiem biskupa Edwarda. Po powstaniu diecezji grodzieńskiej i włączeniu do niej parafii z diecezji łomżyńskiej bp Samsel już więcej ich nie wizytował, gdyż nie było takiej potrzeby; od strony kanonicznej wizytacje te należały już do obowiązków biskupa grodzieńskiego. Mimo tego posługa biskupa Edwarda na terenach obecnej Białorusi nadal trwała, choć miała nieco inny charakter. Przybywał on na te tereny już nie jako biskup odpowiedzialny za swoją wspólnotę, ale jako gość. Przykładowo w 1991 roku podczas Wielkiego Tygodnia poprzez Grodno przybył on do Pińska, gdzie przewodniczył liturgii w lokalnych świątyniach, poczynając od Wielkiego Czwartku do Zmartwychwstania⁸. Dwa lata później, ponownie zaproszony przez arcybiskupa mińsko-mohylewskiego Kazimierza Świątka, który był jednocześnie administratorem diecezji pińskiej, przybył do Pińska 7 kwietnia 1993 roku i w katedrze sprawował liturgię Triduum Sa-

⁵ Archiwum Kurii Diecezjalnej w Elku (dalej: AKDE), Spuścizna Biskupa Edwarda Samsela (1940-2003) (dalej: SBES), Relacja z pielgrzymki do Ziemi Świętej. Na Białorusi, Kronika wizyty z 2-8.11.1988, s. 1-13.

⁶ Zob. A. Pieńkowski, *Życie i działalność biskupa Edwarda Samsela (1940-2003)*, Olsztyn 2013 [mps.].

⁷ Archiwum Diecezji Elckiej (dalej: ADE), SBES, *Diariusz*, z 29-31.12.1990.

⁸ Tamże, z 27-30.03.1991.

crum oraz Wielkanocną⁹. Biskup E. Samsel wspierał abpa K. Świątkę przez kilka lat w następujących okresach: 31 marca – 3 kwietnia 1994 roku, 4-7 kwietnia 1996 roku, 8-14 kwietnia 1998 roku¹⁰. Obok sprawowania liturgii w katedrze biskup miał zwyczaj spotykać się z duszpasterzami nie tylko z Pińska, ale okolicznych miast i wsi. Odwiedzał również pracujące tam wspólnoty zakonne¹¹.

W posługę duszpasterską bpa Edwarda na Wschodzie wpisywały się także rekolekcje kapłańskie, jakie prowadził on dla duchowieństwa archidiecezji mińsko-mohylewskiej oraz diecezji pińskiej. Pierwsze z nich zorganizowane były w dniach od 15 do 17 września 1999 roku i odbywały się w mieście Głębokie, w obwodzie witebskim. Zgromadziły kilkudziesięciu kapłanów nie tylko z archidiecezji mińsko-mohylewskiej, ale także z pozostałych terenów Białorusi. Drugie natomiast – nie mniej liczne – miały miejsce w Baranowiczach, w obwodzie brzeskim, i odbywały się od 16 do 19 listopada 1999 roku¹². Warto podkreślić, iż bp Samsel uważany był za cennego przewodnika życia duchowego. Złożyło się na to kilka przyczyn. Po pierwsze, należy stwierdzić, iż sam miał dar rozbudowanego życia duchowego, wynik łaski Bożej i pracy wewnętrznej. Po drugie, posiadał odpowiednie przygotowanie naukowe oraz doświadczenie, głównie z pracy w seminarium łomżyńskim w charakterze ojca duchowego. Wreszcie na jego popularność jako kaznodziei i rekolekcyjisty złożyły się jego walory osobiste, jak sumienność, pracowitość, umiejętność obcowania z innymi itp.¹³ To wszystko sprawiało, iż chętnie był zapraszany do prowadzenia rekolekcji nie tylko za granicą, ale także w Polsce, i to zarówno wśród wspólnot zakonnych, seminaryjnych, jak i kapłańskich.

Profesor seminarium grodzieńskiego

Rysem charakterystycznym posługi bpa E. Samsela na Wschodzie był także jego udział w wykładach Wyższego Seminarium Duchownego w Grodnie. Seminarium to było pierwszym nowo utworzonym seminarium w Związku Radzieckim. Powstało 28 sierpnia 1990 roku, a swoją działalność zainaugurowało kilka dni później, tj. 4 września. Pierwszym rektorem został śp. ks. inf. Stanisław Kuczyński, a ojcem duchowym – śp. ks. prał. Michał Woroniecki. Na pierwszego prefekta od studiów mianowano ks. prał. Jerzego Lewińskiego. Ks. Lucjan Radomski pełnił funkcję pierwszego prefekta od wychowania. Ks.

⁹ Tamże, z 7-11.04.1993; „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” (dalej cyt. KUDE), 2 (1993) nr 2 (4), s. 85; K. Łatak, *Kronika Diecezji Elckiej*, „Martyria”, 4 (1993) nr 5 (26), s. 11.

¹⁰ ADE, SBES, *Diariusz*, z 31.03-03.04.1994; 4-7.04.1996; 8-14.04.1998; *Kalendarium Księżych Biskupów*, KUDE, 7 (1998) nr 2 (21), s. 41.

¹¹ Tamże.

¹² A. Pieńkowski, *Życie i działalność biskupa Edwarda Samsela (1940-2003)*, zob. rozdział o duszpasterstwie.

¹³ Tamże.

pral. Wincenty Lisowski był pierwszym prokuratorem. Obowiązki rektora seminarium po ks. inf. Stanisławie Kuczyńskim pełnili ks. Lucjan Radomski i ks. bp Antoni Dziemianko. Obecnie rektorem jest ks. Józef Staniewski. W latach 1995-2008, 2010 Wyższe Seminarium Duchowne w Grodnie ukończyło 173 absolwentów, którzy obecnie pełnią posługę kapłańską nie tylko w diecezji grodzieńskiej, lecz także w całej Białorusi i poza nią, m.in. w Rosji, na Ukrainie, we Włoszech, Kazachstanie, Litwie, Izraelu, w państwach Ameryki Południowej. Absolwenci seminarium kontynuują naukę w placówkach oświatowych Polski, Włoch, Francji. Obecnie w seminarium wykłada 29 profesorów, a studiuje 53 alumnów¹⁴.

Od samego początku wielkim problemem seminarium grodzieńskiego był brak kadry profesorskiej. Z pomocą przyszli kapłani z Polski, diecezjalni i zakonnici. W pomoc seminarium zaangażował się także bp E. Samsel. W latach 1994-2002 prowadził on tu wykłady z teologii biblijnej, egzegezy Nowego Testamentu oraz proforystki pastoralnej. Ponadto, w miarę możliwości, uczestniczył w egzaminie *ex universa* z Nowego Testamentu, wieńczącym pobyt naukowy alumnów w seminarium duchownym. Z racji znacznych odległości i obowiązków w diecezji elckiej swoje wykłady bp Samsel prowadził nieregularnie. Zwykle przybywał od 2 do 6 razy w semestrze. Brał wówczas po kilka godzin, by zrealizować w sumie ok. 20 godzin wykładów. Przykładowo wykłady z teologii biblijnej w roku akademickim 1997/1998 w semestrze jesienno-zimowym odbywały się w dniach 27-28 października 1997 roku (6 wykładów), 17 listopada 1997 roku (6), 15-16 grudnia 1997 roku (7), natomiast z egzegezy Nowego Testamentu w roku akademickim 1999/2000 w semestrze wiosenno-letnim odbywały się 16 marca (10) i 11 maja (8). Na podstawie tabeli nr 1 można zauważyć, iż po roku 2000, kiedy został biskupem diecezjalnym w Elku, wizyty bpa E. Samsela w Grodnie stały się rzadsze. Wiązało się to z licznymi obowiązkami w diecezji oraz na forum Episkopatu Polski. Poza tym diecezja grodzieńska miała już za sobą 10 lat istnienia i powoli kompletowała kadrę naukową ze swoich księży.

Tabela 1. Wykłady bpa E. Samsela w Grodnie w latach 1994-2002¹⁵.

Data	Cel wyjazdu
5 X 1994 r.	Inauguracja roku akademickiego w WSD w Grodnie; wykłady z egzegezy NT
14 XII 1994 r.	Wykłady z egzegezy NT
18-19 I 1995 r.	Wykłady z egzegezy NT
8-9 III 1995 r.	Wykłady z egzegezy NT
4 V 1995 r.	Wykłady z egzegezy NT

¹⁴ WSD w Grodnie – sercem naszej diecezji, http://slovo.grodnensis.by/index.php?option=com_content&view=article&id=1750%3A18-311&catid=12%3Aparafii-i-swiatynie&Itemid=430&lang=pl, odczyt: 19.07.2013.

¹⁵ Spis niepełny.

6 VI 1995 r.	Egzamin z egzegezy NT
8-9 XI 1995 r.	Wykłady z egzegezy NT
13-14 XII 1995 r.	Wykłady z egzegezy NT
17-18 I 1996 r.	Wykłady z egzegezy NT
19-20 II 1996 r.	Wykłady z egzegezy NT
25 IV 1996 r.	Wykłady z egzegezy NT
29 V 1996 r.	Egzamin z egzegezy NT
30 IX-01 X 1996 r.	Inauguracja roku akademickiego w WSD w Grodnie; wykłady z egzegezy NT
20-21 XI 1996 r.	Wykłady z egzegezy NT
22-23 I 1997 r.	Wykłady z egzegezy NT
26-28 II 1997 r.	Wykłady z egzegezy NT
21 IV 1997 r.	Wykłady z egzegezy NT
7 V 1997 r.	Wykłady z egzegezy NT
27 V 1997 r.	Egzamin z egzegezy NT
27-28 X 1997 r.	Wykłady z teologii biblijnej
17 XI 1997 r.	Wykłady z teologii biblijnej
15-16 XII 1997 r.	Wykłady z teologii biblijnej
17 II 1998 r.	Egzamin z teologii biblijnej i ex universa z NT
2 X 1998 r.	Wykłady z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej
19 X 1998 r.	Wykłady z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej
18-19 XI 1998 r.	Wykłady z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej
9-10 XII 1998 r.	Wykłady z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej
13-14 I 1999 r.	Wykłady z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej
23 II 1999 r.	Egzamin z teologii biblijnej i proforystyki pastoralnej oraz ex universa z egzegezy NT
14-15 X 1999 r.	Wykłady z teologii biblijnej
15-16 XI 1999 r.	Wykłady z teologii biblijnej
16 XII 1999 r.	Wykłady z teologii biblijnej
24 I 2000 r.	Egzamin z teologii biblijnej
15 II 2000 r.	Ex universa z egzegezy NT
16 III 2000 r.	Wykłady z egzegezy NT
11 V 2000 r.	Wykłady z egzegezy NT i egzamin z egzegezy NT
8 II 2001 r.	Ex universa z egzegezy NT
23 II 2001 r.	Wykłady z teologii biblijnej
19 XII 2001 r.	Wykłady z teologii biblijnej i egzegezy NT
9 I 2002 r.	Wykłady z teologii biblijnej i egzegezy NT

Źródło: ADE, SBES, *Diariusz* z lat 1994-2002.

Jak wspominają studenci bpa Samsela, wykłady prowadził on w sposób jasny, logiczny i na podstawie dostępnych podręczników. W przypadku egzegezy Nowego Testamentu był to podręcznik ks. E. Szymanka: *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu* (Poznań 1990), a teologii biblijnej – *Wstęp ogólny do Pisma Świętego* pod red. Homerskiego (Poznań 1973)¹⁶. W oparciu o te pozycje przygotowywał też tezy do egzaminu *ex universa*. Koncentrowały się one wokół następujących zagadnień: (1) Schemat opisu w Ewangeliach synoptycznych. Sposób przedstawiania i schemat chronologiczny w Ewangelii św.

¹⁶ Zob. *Biskup Edward Eugeniusz Samsel (1940-2003)*, red. J. M. Dołęga, A. Skowroński, zob. część poświęcona wspomnieniom o bpie Samselu.

Jana. Próba ustalenia chronologicznego życia Pana Jezusa (narodzenie, publiczna działalność, Ostatnia Wieczerza, śmierć i zmartwychwstanie). (2) Ewangelia dzieciństwa Jezusa według św. Mateusza i św. Łukasza. Problematyka literacka i teologiczna. Maryja w historii dzieciństwa. (3) Obraz Chrystusa w Ewangeliach (według św. Marka, Mateusza, Łukasza, Jana). Mesjańskie tytuły Jezusa: Syn Boży, Syn Człowieczy, Mesjasz, Zbawiciel, Król, Pan. (4) Kazanie na Górze: problematyka literacka i historyczna. Problematyka teologiczna: Nowy Lud Boży i jego Prawo. Centralne tematy etyczne. (5) Znaki Jezusa na tle biblijnej koncepcji cudu (ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki Ewangelii według św. Jana). Historyczność cudów. Cuda Jezusa w katechezie pierwotnej i we współczesnym nauczaniu. (6) Eucharystia: opisy ustanowienia, teksty i kontekst paschalny. Sens Paschy chrześcijańskiej. Celebrowanie Eucharystii w pierwszych wspólnotach. Perspektywy teologiczne. (7) Zmartwychwstanie Jezusa: świadectwo, potrzeba sprawdzianu historycznego, pusty grób. Tajemnica wiary. (8) Problemy eschatologiczne w Ewangeliach i w nauczaniu apostołskim. Nauka o zmartwychwstaniu ciał. (9) Wiara w rozumieniu Nowego Testamentu. Pojęcie wiary w logiach Jezusa u synoptyków. Wiara w rozumieniu Apostoła Narodów, w pismach św. Jana i w tzw. późnych pismach nowotestamentalnych (Hbr, 1 P, Jk). (10) Teologia hymnów chrystologicznych (Flp: Chrystus uniżony i wywyższony; Kol: powszechna władza Chrystusa; Ef: Chrystus naszym pokojem). (11) Teologia kapłaństwa w pismach Nowego Testamentu. Kolegium Dwunastu oraz Uczniowie i apostołowie Pańscy według czterech Ewangelii. Hierarchiczne stopnie kapłaństwa w Dz i w listach św. Pawła. Duchowość Apostołów według wymagań Jezusa. (12) Apokalipsa św. Jana. Pojęcie apokaliptyki. Znaczenie Księgi w życiu Kościoła. Teologia Księgi: wizja Chrystusa i Kościoła; interpretacja rozdziału 12¹⁷. Pod koniec posługi biskupa Samsela w seminarium grodzieńskim niektóre egzaminy przeprowadzał w jego imieniu rektor lub któryś z profesorów-wykładowców. Działo się to zwłaszcza w latach 2000-2002, kiedy to posługa biskupa diecezjalnego w Elku wymagała od niego znacznego poświęcenia czasu i sił, stąd też nie mógł już z taką częstotliwością dojeżdżać za granicę.

Pomoc materialna

Jedną z form angażowania się bpa Edwarda Samsela na rzecz Kościoła na Wschodzie była pomoc socjalno-materialna, jaką niósł on poszczególnym parafiom, księżom i alumnom. Udzielał jej w różnoraki sposób. Z zachowanej korespondencji wynika, iż najczęściej polegała ona na przekazywaniu książek, utensylii liturgicznych, kaset video i innych pomocy duszpasterskich, lekarstw,

¹⁷ AKDE, SBES, Wyższe Seminarium Duchowne, Tezy na egzamin z Egzegezy Nowego Testamentu – *Ex universa*.

a także organizowaniu pobytu dla księży przyjeżdżających ze Wschodu do Polski.

Do najczęściej wysyłanych pozycji należały: Pismo Święte, mszały, lekcjonarze, brewiarze, katechizmy, modlitwy powszechne, rubrycele, książki do nabożeństw, książki religijne (biblijne, homiletyczne, historyczne i inne), podręczniki do filozofii i teologii (np. *Historia filozofii* – Tatariewiczza, *Zarys ascetyki* – Bochenka, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu* – Szymanka itd.), czasopisma naukowe i administracyjne (np. „Ateneum Kapłańskie”, „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”), obrazy religijne. Kierował te przesyłki zarówno do bibliotek seminariów duchowych (Ryga, Grodno), jak i do poszczególnych księży i alumnów (np. ks. Witolda Łozowickiego, ks. Jana Romańczuka, ks. Aleksandra Szemeta, al. Czesława Kurenko, al. Jana Zaniewskiego, al. Jana Rejszela i innych). Zaopatrywał w ten sposób poszczególne parafie i kościoły (zwłaszcza w dawnym dekanacie teolińskim) w najpotrzebniejsze księgi liturgiczne. Na podstawie *Diariusza* można też stwierdzić, iż nie były to akcje jednorazowe. Tylko w 1988 roku paczek z książkami wysłał na Wschód blisko 50 (a więc średnio jedna paczka przypadła na tydzień)¹⁸. Dary te pomagały usprawniać duszpasterstwo, były bardzo potrzebne, zwłaszcza u początków odradzania się życia parafialnego na tych terenach.

Kolejną formą pomocy było zaopatrywanie kościołów i parafii w najpotrzebniejsze utensylia liturgiczne. Chodzi tu o kielichy, monstrancje, pacyfikaly, ampulki, łódki do kadzidła, kadzielnice, puszki na komunikanty, cyboria itp. Zaopatrywał w te przedmioty szczególnie parafie, które wizytował w ramach swej posługi duszpasterskiej, ale nie tylko. Bp Samsel miał w zwyczaju, udając się na różne okolicznościowe spotkania, obdarowywać napotkanych tam jubilatów-księży przedmiotami religijnymi potrzebnymi do sprawowania kultu. Podobnie czynił, uczestnicząc w ingresach, święceniach biskupich i poświęceniach świątyń¹⁹.

Biskup Samsel angażował się także w organizowanie zaproszeń i pobytu dla duchownych przybywających ze Wschodu do Polski. Potwierdzeniem tego może być list, jaki wysłał do ks. Aleksandra Szemeta, proboszcza w Adamowiczach, 23 marca 1989 roku, gdzie napisał:

„(...) Powiadomiłem naszego Księdza Biskupa Ordynariusza o przyjeździe Księża Aleksandra i Jana do diecezji. Proponuję przyjazd do Łomży 10 kwietnia. W domu, gdzie mieszkam (Sadowa 3a, obok domu Księdza Biskupa Ordynariusza, mój tel. 4068), oczekiwał będzie na Księży Ksiądz mgr Jerzy Abramowicz, dyrektor naszego Wydziału Katechetycznego, który zaopiekuje się Księżmi i umówi konkretną datę spotkania z Księdzem Biskupem Ordynariuszem. Na czas pobytu w Łomży proszę o przyjęcie gościny w moim domu łącznie z noclegiem

¹⁸ ADE, SBES, *Diariusz* z 1988 roku.

¹⁹ ADE SBES, Korespondencja z kapłanami z Białorusi.

i posiłkami. Na miejscu spotkają też Księża Księdza Biskupa Tadeusza Zawistowskiego, który w domu, gdzie mieszkam, przychodzi na posiłki. O przyjeździe Księży powiadomiłem również Księdza Rektora naszego Seminarium, który będzie oczekiwał Gości w Seminarium²⁰.

Spotkania okolicznościowe

Obok posługi duszpasterskiej, pracy dydaktycznej, pomocy klerykom i księżom ze Wschodu, bp E. Samsel brał udział w wielu ważnych uroczystościach pontyfikalnych, z których można wyróżnić nawiedzenie Figury MB Fatimskiej w bazylice katedralnej w Grodnie (22 czerwca 1997 roku)²¹ czy konsekrację biskupa pomocniczego grodzieńskiego Antoniego Dziemianki (28 września 1998 roku); konsekrację kościoła pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Grodnie (11 maja 2000 roku)²². Pomimo nowego podziału administracyjnego z sentymentem wracał do byłych łomżyńskich parafii (Teolin, Hołynka, Adamowicze, Sylwanowce, Łabno, Perstuń i Bala Kościelna), gdzie obserwował ich odbudowę i odwiedzał odradzające się w nowych warunkach wspólnoty²³. Brał też udział w różnych uroczystościach okolicznościowych tych parafii. Przykładowo 1 listopada 1989 roku w Teolinie wraz z ks. Józefem Majewskim odsłonił tablicę pamiątkową ufundowaną przez parafian ku czci ks. Piotra Kotlewskiego i ks. Józefa Perkowskiego, którzy w latach 1935-1939 rozbudowali kościół w Teolinie. Dzień później bp Samsel w tej samej parafii bierze udział w okolicznościowym nabożeństwie i odsłania tam pomnik ku czci wszystkich parafian teolińskich pomordowanych w latach 1939-1945²⁴.

Okazją do odwiedzin Grodzieńszczyzny stała się beatyfikacja Marianny Biernackiej oraz błogosławionych sióstr męczenniczek z Nowogródka (dwie z nich w chwili śmierci pochodziły z terenów diecezji łomżyńskiej). Bp E. Samsel z dumą nawiązywał do męczeństwa córek ziemi, na której dane mu było sprawować posługę pasterską. Na szczególne podkreślenie zasługuje zaangażowanie biskupa w trakcie procesu beatyfikacyjnego Marianny Biernackiej. Starał się przybliżyć znaczenie jej męczeństwa w swoich homiliach i publikacjach²⁵. W jej heroicznym czynie widział pragnienie obrony życia, również tego nienarodzonego. Kilka lat przed beatyfikacją napisał:

²⁰ ADE SBES, Korespondencja z kapłanami z Białorusi. List do ks. Szemeta, z 23.03.1989.

²¹ ADE, SBES, *Diariusz*, z 22.06.1997; *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 6 (1997) nr 2-3 (17-18), s. 59.

²² ADE, SBES, *Diariusz*, z 28.09.1998; *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 7 (1998) nr 3 (22), s. 84; 9 (2000) nr 1-2 (28-29), s. 129.

²³ *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 7 (1998) nr 2 (21), s. 42.

²⁴ W. Łozowicki, *Historia o parafii teolińskiej*, Teolin 1990 [mps], s. 29-30.

²⁵ E. Samsel, *Służebnica Boża Marianna Biernacka*, „List do Pani”, 2 (1994) nr 9 (20), s. 6.

„Dziś żyjemy nadzieją, że rozpoczęty proces beatyfikacyjny zostanie doprowadzony do szczęśliwego końca i że Kościół, Ojczyzna nasza doczekają się nowej patronki, patronki na nasze czasy walki i troski o życie nienarodzonych”²⁶.

W intencji rychłej beatyfikacji Marianny często odprawiał Msze św. w kościele parafialnym w Lipsku: 10 lipca 1994 roku, 29 października 1995 roku, 14 lipca 1996 roku, 13 lipca 1997 roku, 12 lipca 1998 roku i 4 kwietnia 1999 roku²⁷. Liturgia wiązała się najczęściej z kolejną rocznicą jej męczeńskiej śmierci. Już po beatyfikacji biskup Edward odprawił w Lipsku z udziałem parafian Mszę św. dziękczynną 11 lipca 1999 roku²⁸. Wziął także udział w przygotowaniach uroczystości beatyfikacyjnych o zasięgu ogólnodiecezjalnym i szerszym²⁹. W konsekwencji zorganizowano spotkanie modlitewne na fortach koło Naumowicz, gdzie zginęła bł. M. Biernacka oraz tysiące innych zamordowanych podczas drugiej wojny światowej. Wśród zebranych byli pielgrzymi z diecezji elckiej i białostockiej, Warszawy, Gdańska i innych części Polski³⁰. Modlitwie różańcowej przewodniczyli bp Aleksander Kaszkiewicz i bp Antoni Dziemianko z Grodna, bp Wojciech Ziemia i bp Edward Samsel z Elku oraz bp Edward Materski z Radomia, którzy tego samego dnia, 12 września 1999 roku, w pobliskich Sopoćkiniach (Teolinie), w parafialnym kościele pw. św. Józefa Kuncewicza, wspólnie z pielgrzymami i pozostałymi wiernymi odprawili Mszę św. dziękczynną³¹.

Z czasem bp Edward Samsel gościł na Białorusi z racji innych uroczystości, uczestnicząc np. w ingresie bpa Tadeusza Kondrusiewicza do katedry pińskiej 30 października 1989 roku, w koronacji Obrazu Matki Bożej w Łahiszynie 10 maja 1997 roku³², w konsekracji biskupa pomocniczego diecezji pińskiej Kazimierza Wielikosiela 24 czerwca 1999 roku³³, w zakończeniu synodów archidiecezji mińsko-mohylewskiej, diecezji pińskiej i witebskiej 29 września

²⁶ Tamże.

²⁷ ADE, SBES, *Diariusz*, z 10.07.1994; 29.10.1995; 14.07.1996; 13.07.1997; 12.07.1998; 04.04.1999; *Kronika*, KUDE, 3 (1994) nr 2 (6), s. 51; 4 (1995) nr 4 (11), s. 44; 5 (1996) nr 3 (14), s. 42; *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 7 (1999) nr 3 (22), s. 81; *Z diecezji*, „Martyria”, 9 (1999) nr 5 (96), s. 8.

²⁸ ADE, SBES, *Diariusz*, z 11.07.1999; *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 3-4 (26-27), s. 78.

²⁹ ADE, SBES, *Diariusz*, z 01.03.1999; *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 1-2 (24-25), s. 68.

³⁰ E. Anuszkiewicz, *Modlitewne spotkanie na fortach k. Naumowicz*, „Martyria”, 9 (1999) nr 10 (101), s. 8.

³¹ ADE, SBES, *Diariusz*, z 12.09.1999; *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 3-4 (26-27), s. 82.

³² ADE, SBES, *Diariusz*, z 10.05.1997; *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 6 (1997) nr 2-3 (17-18), s. 57.

³³ *Kalendarium Księża Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 1-2 (24-25), s. 76.

2000 roku³⁴. Uczestniczył także w konsekracji biskupa Władysława Blina w Witebsku 20 listopada 1999 roku³⁵. Bywał w różnych częściach Białorusi, odwiedzając parafie i miejsca historyczne, celebrując Msze św. i inne nabożeństwa z udziałem wiernych bądź indywidualnie³⁶.

Podsumowanie

Zaangażowanie bpa Edwarda Samsela na Wschodzie było istotną częścią jego posługi pasterskiej. Jako patriota czuł obowiązek pomocy Polakom pozostającym w granicach ZSRR i znoszącym udręki tamtejszego życia. W miarę możliwości starał się włączać w odrodzenie religii w sąsiedniej Białorusi. Najwięcej kontaktów bp E. Samsel miał z powstałą w 1991 roku diecezją grodzieńską. Poznawszy lokalne duchowieństwo, nabrał przekonania, iż podobnie jak wcześniejsi księża polscy musi ono włączyć się w inicjatywy o zasięgu ogólnoeuropejskim. Stąd wypływały jego starania, aby umożliwić kapłanom katolickim z terenów Rosji i Białorusi wyjazdy do Lourdes organizowane przez Mariańską Ligę Kapłanów. Angażował się także w organizację i właściwą pracę seminarium grodzieńskiego nie tylko poprzez własne wykłady, ale współorganizując grupę wykładowców z diecezji elckiej. Z czasem wybrani klerycy z Białorusi mogli zdobywać wiedzę w elckim WSD. Duże znaczenie bp Samsel przywiązywał do współpracy z osobami konsekrowanymi. W ramach swych zadań w episkopacie polskim włączał się w pracę misyjną na obszarze byłego ZSRR; zakres tych działań przedstawiał nawet na forum watykańskim. Na uwagę zasługuje pomoc materialna, jaką niósł bp Samsel odradzającym się wspólnotom kościelnym na Białorusi, jak również posługującym tam kapłanom i klerykom. Dary te pomagały usprawniać duszpasterstwo, były bardzo potrzebne i oczekiwane, zwłaszcza u początków odradzania się życia parafialnego na tych terenach.

³⁴ ADE, SBES, *Diariusz*, z 28-30.09.2000; *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 9 (2000) nr 3-4 (30-31), s. 63.

³⁵ *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 3-4 (26-27), s. 86.

³⁶ ADE, SBES, *Diariusz*, z 18.12.1992 (Katyń i Mińsk); 31.07.1993 (Nowogródek); 18.06.1996 (Lachowicze); 19.11.1999 (Niedźwiedica); 10.05.2000 (Janów Poleski, Lahiczyn, Pińsk); 29.09.1998 (Mińsk); 30.10.2000 (Drohiczyn, Włodzimierz Wołyński); *Kalendarium Księży Biskupów*, KUDE, 8 (1999) nr 3-4 (26-27), s. 86; 9 (2000) nr 1-2 (28-29), s. 128; nr 3-4 (30-31), s. 63-64.

**BISHOP EDWARD SAMSEL'S RELATIONS WITH THE CHURCH OF
THE PRESENT TERRITORY OF BELARUS**

SUMMARY

Bishop Edward Samsel's relations with the Church of the East were a major part of his pastoral ministry. As a patriot, he felt the obligation to help the Poles which remained within the borders of the Soviet Union, and suffered the torment of the local life. If possible, he tried to involve himself in the rebirth of religion in Belarus. Most contacts Bp E. Samsel had with the Grodno Diocese which was founded in 1991. The author analyzes the pastoral and material assistance, which was provided by Bp Samsel to resurgent church communities in Belarus, as well as his care for priests and seminarists.

KEY WORDS: Catholic Church, Belarus, Edward Samsel.